12. सुभाषित-सप्तकम्

[સુભાષિત એટલે સુંદર ઉક્તિ અથવા બોધવચન. સંસ્કૃતના સુભાષિતોની અનેક વિશેષતાઓ છે. એક તો આ સુભાષિતો ગાગરમાં સાગર ભરી દેતાં લઘુ પદ્યો હોય છે. તેથી જન-જનના કંઠે ગવાતા રહીને સતત વહેતા રહે છે અને વ્યક્તિને જીવનનું ભાથું પૂરું પાડે છે. બીજું, સંસ્કૃત સુભાષિતો વૈશ્વિક ભાવનાના પોષક અને તોષક છે તથા સાથે સાથે ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉદાત્ત વિચારો અને સંસ્કારોના પ્રવાહક પણ છે.

આપણા પૂર્વજ વિદ્વાનોએ પોતાની દીર્ઘ દેષ્ટિથી જે તે વખતે જે જીવનમૂલ્યોની પ્રાપ્તિ કરી હતી તેને આગામી પેઢી સુધી પહોંચાડવા માટે આ સુભાષિતોની રચના કરી છે અને તે પ્રજામાં સુપ્રસિદ્ધ પણ થયા છે.

પ્રાચીન સમયના આ સુભાષિતો આજે પણ એટલા જ પ્રસ્તુત છે. આજે પણ તે કોઈપણ જાતના ભેદભાવ વગર દરેક માણસને આદર્શ અને આનંદપ્રદ જીવન જીવવાનો માર્ગ કંડારી આપે છે.

ગીર્વાણગિરાનાં અણમોલ રત્ન સમાન સાત સુભાષિતોનો અહીં અભ્યાસ કરીશું અને સાથે સાથે આ સુભાષિતો દ્વારા જે બોધ મળે છે તેને પોતાના જીવનમાં નિષ્ઠાપૂર્વક ઉતારવાનો શુભ સંકલ્પ કરીશું.]

शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। 1 ।। शीलं शौर्यमनालस्यं पाण्डित्यं मित्रसङ्ग्रहः । अचौरहरणीयानि पञ्चैतान्यक्षयो निधि: ।। 2 ।। संहति: श्रेयसी पुंसां विगुणेष्वपि बन्धुषु । तुषैरपि परिभ्रष्टा न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ।। 3 ।। नास्ति मेघसमं तोयं नास्ति चात्मसमं बलम् । नास्ति चक्षुःसमं तेजो नास्ति धान्यसमं प्रियम् ।। 4 ।।

सत्यं तपो ज्ञानमिहंसतां च । विद्वत्प्रणामं च सुशीलतां च । एतानि यो विद्धाति स विद्वान् न ह्येकपक्षो विहगः प्रयाति ।। 5 ।। काष्ठादिग्नः जायते मध्यमानात् भूमिस्तोयं खन्यमाना ददाति । सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां मार्गारब्धाः सर्वयत्नाः फलन्ति ।। 6 ।। पात्रं न तापयति नैव मलं प्रसूते स्नेहं न संहरति नैव गुणान्क्षिणोति । द्रव्यावसानसमये चलतां न धत्ते सत्पुत्र एष कुलसद्मिन कोऽपि दीपः ।। 7 ।।

ટિપ્પણી

नाम (પુંલ્લિંગ) : पन्थाः રસ્તો निधिः ભંડાર, ખજાનો तुषः ડાંગર ઉપરનું છોતરું, કુશકો तण्डुलः ચોખા विहगः पक्षी स्नेहः स्नेહ, स्निગ્ધતા मलः કચરો.

(સ્ત્રીલિંગ) : कन्था ચીંથરાંથી બનાવેલી ગોદડી संहतिः સંગઠન, એકતા सुशीलता સજ્જનતા (નપુંસકલિંગ) : शीलम् ચારિત્ર્ય तोयम् પાણી धान्यम् અનાજ, અન્ન.

विशेषण : अक्षय क्षय-नाश न पामे तेवुं मध्यमान मथवामां આવતું खन्यमान ખોદાતું, ખોદવામાં આવતું मार्गारब्ध साथे रस्ते (साथी દिશામાં) શરૂ કરેલું, યોગ્ય રીતે આરંભેલું.

અવ્યય : शनैः ધીમે, ધીમેથી

सभास : पर्वतलङ्घनम् (पर्वतस्य लङ्घनम्, षष्ठी तत्पुरुष) । मित्रसङ्ग्रहः (मित्राणां सङ्ग्रहः - मित्रसङ्ग्रहः । षष्ठी तत्पुरुष) मेघसमम् (मेघेन समम् मेघसमम् । तृतीया तत्पुरुष) आत्मसमम् (आत्मना समम् - आत्मसमम् । तृतीया तत्पुरुष) चक्षुःसमम् (चक्षुभ्यां समम् चक्षुःसमम् , तृतीया तत्पुरुष) धान्यसमम् (धान्येन समम् धान्यसमम् , तृतीया तत्पुरुष) कर्महीनम् (कर्मणा हीनम् कर्महीनम्, तृतीया तत्पुरुष)

ક્રિયાપદ : પ્રથમ ગણ (પરસ્મૈપદ) : प्र + रुह् (प्ररोहति) ઊગવું फल् (फलिति) ફળ આપવું, सફળ થવું सम् + ह (संहरति) હરી લેવું, નાશ કરવું

વિશેષ

- (1) શબ્દાર્થ : अचौरहरणीयानि ચોરી ન શકાય તેવું કે ચોર લઈ જઈ ન શકે તેવું श्रेयसी કલ્યાણકારી पुंसाम् મનુષ્યોનું विगुणेषु વિરોધી ગુણ ધરાવનારાઓમાં परिभ्रष्टाः છૂટા પડેલા विद्धाति ધારણ કરે છે. वेदविद् વેદનો જાણકાર प्रयाति જાય છે. एकपक्षः એક પાંખવાળું तापयित તપાવે છે. प्रसूते ઉત્પન્ન કરે છે. क्षिणोति क्षीण કરે છે. चलतां न धत्ते ચલિત થતું નથી. कुलसद्मिन કુળરૂપી ભવનમાં मथ्यमानात् મંથન કરાતા, ઘસવામાં આવેલા.
- (2) सन्धि : पञ्चैतानि (पञ्च एतानि) । विगुणेष्वपि (विगुणेषु अपि) । काष्ठादिग्नः (काष्ठात् अग्निः) । तुषैरपि (तुषैः अपि) । द्वयोरेव (द्वयोः एव) । ह्येकपक्षः (हि एकपक्षः) । नैव (न एव) । सत्पुत्र एष कुलसद्मनि (सत्पुत्रः एषः कुलसद्मिन) । कोऽपि (कः अपि) ।

સ્વાધ્યાય

			(40-404			
1.	विकर	न्येभ्यः समुचितम् उत्तरं	ेचिनुत :			
	(1)	पुंसां श्रेयसी का ?				$\bigcirc$
		(क) संनिधिः	(ख) संहति:	(ग) संगतिः	(घ) संमति:	
	(2)	न ह्येकपक्षो	प्रयाति ।			$\bigcirc$
		(क) रथ:	(ख) अश्व:	(ग) विहगः	(घ) मत्स्य:	
	(3)	मेघसमं किं न अस्ति	?			$\bigcirc$
		(क) तोयम्	(ख) बलम्	(ग) तेज:	(घ) धान्यम्	
	(4)	कुलसद्मनि कः दीपः	?			$\bigcirc$
		(क) सत्पुत्रः	(ख) शिक्षितपुत्रः	(ग) आत्मजः	(घ) शूरपुत्रः	
	(5)	केषां नराणां कृते किम	ापि असाध्यम् नास्ति ?			$\bigcirc$
		(क) साहसिकानाम्	(ख) नास्तिकानाम्	(ग) सोत्साहानाम्	(घ) धनिकानाम्	

(क) विटपः (ख) तथापि (ग) खगः (घ) एकपक्षः (7) आ पारुमां 'पाशी' भारे इयो शण्ड वपरायो छे ? (क) तोयम् (ख) वारि (ग) जलम् (घ) सिललम् 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषया उत्तरं लिखत । (1) कानि पञ्च शनैः शनैः भवनित ? (2) कीहशाः तण्डुत्ताः न प्ररोहन्ति ? (3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयित ? 3. रखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत । (कदा, कः, किम्, किमर्थम्) (1) खन्यमाना भूमिः तोयं ददाति । (2) सत्पुतः द्रव्यावसासमये चलतां न धते । (3) एकपक्षो विहाः न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच (3) बंधुः (4) तंडुलः (4) तंडुलः (5. श्लोकपूर्ति कुरुतः । (1) पात्रे पत्थाः शनैः शनैः ॥ (2) नारित मेघसमं प्रथमः धन्यसमं प्रियम् ॥ 6. मानुभाषया उत्तरं लिखत । (1) पांच अक्षयनिषि अथा अथा छे ? (2) ओठ पांभ वरे पक्षी जीदी शउतु नथी ओ ठथन द्वारा अवि शुं समक्षवे छे ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) ग्रनैः पन्थाः शनैः कन्था ग्रनैः एनैः ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाच्यं नराणां मार्गारव्याः सर्वयत्ताः फलन्ति ।		(6)	'विहगः' शब्दस्य पर्यायः	गब्दः कः ?						
(क) तोयम् (ख) वारि (ग) जलम् (घ) सिललम् 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषया उत्तरं लिखत । (1) किनि पज्य प्रतैः शनैः भवित ? (2) कीदृशाः तण्डुलाः न प्ररोहन्ति ? (3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयिति ? 3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत । (कदा, कः, किम्, किमर्थम्) (1) खन्यमाना भूमिः तोयं ददाति । (2) सत्पुत्रः द्रव्यावसानसमये चलतां न धते । (3) एकपक्षो विहगः न प्रयाति । 4. वर्गसिहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच			(क) विटप:	(ख) तथापि	(ग)	खग:	(ঘ)	एकपक्ष:		
2. एकवाक्येन संस्कृतभाषया उत्तरं लिखत । (1) कानि पञ्च शनै: शनै: भवनि ? (2) कीहशा: तण्डुला: न प्ररोहन्ति ? (3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयति ? 3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रच्यत । (कदा, कः, किम्, किमर्थम्) (1) खन्यमाना भूमिः तोंयं ददाति । (2) सत्पुत्रः द्रव्यावसानसमये चलतां न धते । (3) एकपक्षो विहगः न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् ः पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम्		(7)	આ પાઠમાં 'પાણી' મારે	ટ કયો શબ્દ વપરાયો	છે ?					
(1) कानि पञ्च शनैः शनैः भवन्ति ? (2) कीश्शाः तण्डुलाः न प्ररोहन्ति ? (3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयित ? 3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।			(क) तोयम्	(ख) वारि	(ग)	जलम्	(ঘ)	सलिलम्		
(2) कीहशाः तण्डुलाः न प्ररोहन्त ? (3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयित ? 3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।	2.	एकव	गक्येन संस्कृतभाषया उन	तरं लिखत ।						
(3) खन्यमान्या भूमिः किं ददाति ? (4) पात्रं कः नैव तापयित ? 3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।		(1)	कानि पञ्च शनै: शनै:	भवन्ति ?						
(4) पात्रं कः नैव तापयित ? रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत । (कदा, कः, किम्, किमर्थम्) (1) खन्यमाना भूमिः तोयं ददाति । (2) सत्पुत्रः द्रव्यावसानसमये चलतां न धते । (3) एकपक्षो <u>विहगः</u> न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच (3) बंधुः (4) तंडुलः 5. श्लोकपूर्ति कुरुत । (1) शनैः पन्थाः शनैः शनैः ॥ (2) नास्ति मेघसमं		(2)	9							
3. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्नवाक्यं रचयत ।		(3)								
(कदा, कः, किम्, किमर्थम्) (1) खन्यमाना भूमिः <u>तोयं</u> ददाति । (2) सत्पुत्रः <u>द्रव्यावसानसमये</u> चलतां न धत्ते । (3) एकपक्षो <u>विहगः</u> न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच (3) बंधुः (4) तंडुलः 5. श्लोकपूर्ति कुरुत । (1) शतैः पन्थाः शतैः शतैः ॥ (2) नास्ति मेघसमं आन्यसमं प्रियम् ॥ 6. मातृभाषया उत्तरं लिखत । (1) पांच अक्षथनिधि अथा अथा छे ? (2) એક પांખ वर्षे पक्षी जिर्डी शरुतुं नथी એ अधन द्वारा अवि शुं समक्षवे छे ? (3) सत्पुत्राने दीप शा माटे अह्यो छे ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शतैः पन्थाः शतैः कन्था शतैः पर्वतलङ्घनम् । शतैर्विद्या शतैर्वितं पञ्चेतानि शतैः शतैः ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां		(4)								
(1) खन्यमाना भूमिः <u>तोयं</u> ददाति । (2) सत्पुत्रः <u>द्रव्यावसानसमये</u> चलतां न धत्ते । (3) एकपक्षो <u>विहगः</u> न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत ।	3.	•								
(2) सत्पुत्रः <u>द्रव्यावसानसमये</u> चलतां न धत्ते । (3) एकपक्षो <u>विहगः</u> न प्रयाति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच (3) बंधुः (4) तंडुलः 5. श्लोकपूर्तिं कुरुत । (1) शनैः पन्थाः										
(3) एकपक्षो <u>विहगः</u> न प्रयति । 4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत । उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम् (2) पंच (3) बंधुः (4) तंडुलः 5. श्लोकपूर्ति कुरुत । (1) शनैः पन्थाः शनैः शनैः ॥ (2) नास्त मेघसमं ॥ धान्यसमं प्रियम् ॥ 6. मातृभाषया उत्तरं लिखत । (1) पांय અक्षथनिधि अथा अथा छे ? (2) ओड पांभ वर्षे पक्षी जिडी शडतुं नथी ओ डथन द्वारा डिव शुं समक्षवे छे ? (3) सत्पुत्रने द्वीप शा माटे डह्यो छे ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनैः पन्थाः शनैः कन्था शनैः पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वितं पञ्चैतानि शनैः शनैः ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां			(1) खन्यमाना भूमि: <u>तोयं</u> ददाति ।							
4. वर्गसहितम् अनुनासिकपदं लिखत ।			(2) सत्पुत्र: <u>द्रव्यावसानसमये</u> चलतां न धत्ते ।							
उदाहरणम् : पंडितः ट वर्गः पण्डितः वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम्		<del></del>								
वर्गः अनुनासिकप्रयोगः (1) लंघनम्	4.	वर्गस	` •							
(1) लंघनम् (2) पंच			उदाहरणम् : पंडित:							
(2) पंच (3) बंधु: (4) तंडुल: 5. श्लोकपूर्तिं कुरुत । (1) शनैः पन्थाः				वर्गः		अनुनासिकप्रयोग:				
(3) बंधुः			*	******		***************				
(4) तंडुलः				*************		•••••				
 5. श्लोकपूर्तिं कुरुत । (1) शनैः पन्थाः				*****		**************				
(1) शनै: पन्था:				•••••		•••••				
(2) नास्ति मेघसमं	5.	<u> </u>								
 6. मातृभाषया उत्तरं लिखत । (1) पांच અक्षयनिधि કया કया छे ? (2) એક પાંખ વડે पक्षी ઊડી શકતું નથી એ કથન દ્વારા કવિ શું સમજાવે છે ? (3) सत्पुत्रने दीप शा माटे કહ્યો छे ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां 										
 (1) પાંચ અક્ષયનિધિ કયા કયા છે ? (2) એક પાંખ વડે પક્ષી ઊડી શકતું નથી એ કથન દ્વારા કવિ શું સમજાવે છે ? (3) સત્પુત્રને દીપ શા માટે કહ્યો છે ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां 										
(2) એક પાંખ વડે પક્ષી ઊડી શકતું નથી એ કથન દ્વારા કવિ શું સમજાવે છે ? (3) સત્પુત્રને દીપ શા માટે કહ્યો છે ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनैः पन्थाः शनैः कन्था शनैः पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनैः शनैः ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां	6.	-								
(3) सत्पुत्रने दीप शा माटे કહ્યો છે ? 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां										
 7. अनुवादं कृत्वा अर्थविस्तारं बोधं च लिखत । (1) शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां 				-	કથન	દ્વારા કવિ શુ સ	.મજાવે	છે ?		
(1) शनै: पन्था: शनै: कन्था शनै: पर्वतलङ्घनम् । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां		•								
शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनै: शनै: ।। (2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां	7.									
(2) सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां		(1)								
		, .								
मागारब्धाः सर्वयत्नाः फलन्ति ।		(2)	-							
			मागोरब्धाः सर्वयत्नाः फ	लान्त ।						

પ્રવૃત્તિઓ

- સુભાષિતગાન સ્પર્ધાનું આયોજન કરો.
- તમને મનગમતા સુભાષિતો કંઠસ્થ કરી પ્રાર્થનાસભામાં તેનું ગાન કરો.

सुभाषित-सप्तकम् 49